

TENÜHÎ, Ali b. Muhammed

kaside muhtemelen ona yanlışlıkla nisbet edilmiştir (Yâkût, XIV, 175). 2. *Kitâbü'l-Kavâfî* (Kahire 1975). Tenûhî'nin aruz ve fıkıhla ilgili iki eser daha yazdığı kaydedilmektedir (a.g.e., XIV, 163,165).

**BİBLİYOGRAFYA :**

*Dîvânü'l-Kâdî et-Tenûhî el-Kebîr* (nşr. Hilâl Nâcî, *el-Meurid*, XIII/1 içinde), Bağdad 1404/1984, neşredenin girişi, s. 31-74; *el-Müstedrek 'alâ Dîvânî'l-Tenûhî* (nşr. Hilâl Nâcî, *el-Müstedrek 'alâ şunnâfi'd-devâvîn* içinde), Beyrut 1994, II, 307-312; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 229; Ebû Ali et-Tenûhî, *Nişvârü'l-muhâdara* (nşr. Abbûd eş-Şâlecî), Kahire 1391-93/1971-73, II, 140-141; VII, 203; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. Ali M. Abdüllatif), Kahire 1352/1934, II, 336-337, 342, 346; III, 118, 170-175; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 77-79; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIV, 162-191; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 366, 368; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 310; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi men şannefe mine'l-Hanefiyye* (nşr. İbrâhim Sâlih), Beyrut 1412/1992, s. 45; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 187; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 364; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 446-448; İsmâ Muhammed Şebârü, *el-Kazâ' ve'l-kuğât fi'l-İslâm: el-'Aşrû'l-Abbâsî*, Beyrut 1983, s. 285-294; Hilâl Nâcî – İsmâ M. eş-Şantî, *el-Mu'cemü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-matbûc: el-Müstedrek I*, Kahire 1417/1996, s. 86; Hilâl Nâcî, "et-Tenûhî el-Kâdî", *Mu.AU*, IV, 661-667.



SONER GÜNDÜZÖZ

**TENÜHÎ, Ali b. Muhassin**

(علي بن المحسن النخعي)

Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Muhassin  
b. Ali et-Tenûhî es-Sagîr  
(ö. 447/1055)

**Kadı, edip ve hadisçi.**

15 Şâban 355 (6 Ağustos 966) tarihinde Basra'da doğdu. Tenûhî es-Sagîr diye bilinir. Kadı olan babası Ebû Ali Muhassin, İmâmîyye'nin önde gelen fakih ve şairlerinden, Tenûhî el-Kebîr olarak da anılan ve çeşitli yerlerde kadılık yapan dedesi Ali b. Muhammed devrin önde gelen âlimlerindedir. Ali b. Muhassin başta babası olmak üzere Abdullah b. İbrâhim ez-Zeynebî, Ali b. Muhammed b. Saîd er-Rezzâz, Ali b. Muhammed Keysân ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed el-Askerî gibi hocalardan ders aldı. Daha sonra Bağdat'a giderek dönemin en seçkin âlimlerinden Alemülhüdâ Şerîf el-Murtazâ'dan faydalandı, onun yakınları ve dostları arasına girdi. Büyük şair ve edip Ebû'l-Alâ el-Marrî ile dostluk kurup kendisinden yararlandı ve ondan rivayetlerde bulundu. Tenûhî ailede gelenek halini alan kadılık mesleğine intisap ederek Medâin, Azerbaycan, Beredân ve Karmîsîn gibi yerlerde bu görevi yürüttü. Zehebî, Mu'tezilî ve Şîi tema-

yüllü olmasından dolayı Tenûhî'yi eleştiren Ebû'l-Fazl İbn Hayrûn ve Şücâ' ez-Zühelî'nin rivayetlerini naklettikten sonra Büveyhîler döneminde yaşayıp devlet hizmetinde bulunan bir kimsenin bunlardan kolay kolay kurtulamayacağını belirterek Tenûhî'yi savunur (*A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 650). Hatîb el-Bağdâdî de onu şehâdeti makbul ve hadis konusunda güvenilir bir kimse diye nitelendirir (*Târîhu Bağdâd*, XII, 77-79). Tenûhî 2 Muharrem 447 gecesine (3 Nisan 1055) Bağdat'ta vefat etti. Cenazesinde bulunduğunu belirten Hatîb el-Bağdâdî, Derbüttel semtindeki evinde defnedildiğini söyler. Resmî görevleri yanında eser telifiyle ve öğretimle meşgul olan Tenûhî'nin özellikle Bağdat'ta olduğu dönemde çok sayıda öğrenci yetiştirdiği ve bunların kendisinden hadis rivayet ettiği bilinmektedir. Öğrencileri arasında oğlu Ebû'l-Hasan Muhammed et-Tenûhî, Hatîb el-Bağdâdî, Şeyhüttâife Ebû Ca'fer et-Tûsî, Übey en-Nersî, Hasan b. Muhammed el-Bâkarhî, Hüseyin b. Muhammed ez-Zeynebî, Ebû Şücâ' Behrâm b. Behrâm ve Ebû'l-Kâsım b. Husayn sayılabilir.

**Eserleri.** Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'l-Eşribe*'sinin râvisi olan Tenûhî'nin iki eseri bilinmektedir. 1. *el-Fevâ'idü'l-avâli'l-mü'erreha mine's-şihâh ve'l-ğarâ'ib. Kütüb-i Sitte*'de yer alan sahih hadislerle tek bir râvisi bulunduğu için garîb olarak değerlendirilmesine rağmen sahih kabul edilen on dokuzu hadis olmak üzere âlî isnadlı yirmi beş rivayetin ele alınıp incelendiği bir eserdir. Kitabın Muhammed b. Ali es-Sûrî tarafından tahrîc edilen beşinci cüzünü Ömer Abdüsselâm Tedmürî yayımlamıştır (Trablusşam 1406/1985). 2. *Leğâ'ifü'l-ahbâr ve tezkiretü üli'l-ebşâr.* İlki Hz. Peygamber'e, diğerleri Arap edip, şair ve ileri gelenlerine ait zarif ve ibret verici yüz haberi içeren bir eserdir (nşr. Ali Hüseyin Bevâb, Riyad 1413/1993). Tenûhî'nin Hz. Ali ile Hasan ve Hüseyin'i öven şiirlerinin, ayrıca hocası Şerîf el-Murtazâ'nın hayatı ve özellikleriyle ilgili bir telifinin bulunduğu belirtilmektedir.

**BİBLİYOGRAFYA :**

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 77-79, 115; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIV, 110-124; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 162; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 650-651; a.m.f., *el-İber*, III, 214; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzü'l-ulemâ' ve hîyâzü'l-fuzalâ* (nşr. Ahmed el-Hüseyinî), Kum 1401, IV, 184; Hasan es-Sadr, *Te'sisü's-Şî'a fi 'ulûmi'l-İslâm*, Beyrut 1401/1981, s. 107-108; *A'yânü's-Şî'a*, VIII, 333; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 323; Şehîdî Sâlihî, "Tenûhî Şagîr", *DMT*, V, 121-122.



MUSTAFA ÖZ

**TENÜHÎ, Ebû Ali**

(أبو علي النخعي)

Ebû Ali el-Muhassin b. Ali  
b. Muhammed el-Kâdî et-Tenûhî  
(ö. 384/994)

**Kadı, edip ve şair.**

327 (939) yılında Basra'da tanınmış bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tenûhî el-Kebîr olarak anılan babası Ali b. Muhammed ve Tenûhî es-Sagîr diye tanınan oğlu Ali b. Muhassin de meşhur birer âlim, şair ve kadı idi. Tahsiline Basra'daki âlimlerden ders alarak başladı. Burada Ebû Bekir es-Sûlî, Ebû'l-Abbâs el-Esrem ve Hüseyin b. Muhammed el-Fesevî gibi âlimlerin öğrencisi oldu. Ardından gittiği Bağdat'ta ilim adamları, edip ve şairlerle görüşüp onların meclislerine katıldı. Gulâmu Sa'leb, Ebû'l-Ferec el-İsfahânî ve Hâtimî gibi önde gelen âlimlerden ders okudu. İsfahânî'den *el-Eğânî* adlı eserini okutmak üzere icâzet aldı. Vezir Mühellebî tarafından Bağdat kadılığına tayin edilen Tenûhî (349/960) daha sonra Ahvaz, Askerimükrem, Harran, Cezîre-i İbn Ömer, Kûfe ve Musul gibi yerlerde kadılık yaptı. Kendisi Ahvaz'da iken (354/965) şair Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî ile görüştüğünü söylemektedir (*el-Ferec*, neşredenin girişi, I, 37-38). Bağdat'ta vezirlik makamında değişiklik olunca kadılıktan azledildi (359/970) ve servetine el konuldu. Üç yıldan fazla bir süre devlet görevinden uzak kaldı; bu süre zarfında daha çok Bağdat'ta bulundu ve Mısır'a seyahat yaptı. Tenûhî eski görevine tekrar getirilirdiye de Büveyhîler'den Adudüddeve'nin katında gözden düştü (370/981), hatta İmam Şâfî ve taraftarlarını kötülediği için hapse atıldı. Hayatının son yıllarını yalnızlık ve yoksulluk içinde geçirdi; 25 Muharrem 384'te (11 Mart 994) Bağdat'ta vefat etti. Zeki, okumaya düşkün, hâfızası güçlü ve güvenilir bir kişi olan Tenûhî başta hadis olmak üzere Arap dili ve edebiyatı, fıkıh, kelâm, mantık, hendese, aruz alanlarında geniş bilgiye sahipti ve İmâmîyye mezhebine mensup bir âlimdi. Ailenin diğer tanınmış şahsiyetleri gibi o da Mu'tezile düşüncesine meyletmiş olup eserlerinde bunun izleri görülmektedir. Tenûhî'nin yirmi bin hadis ezberlediği söylenmekte, teliflerinin dışında aruz ve fıkıh alanlarında da eserler yazdığı kaydedilmektedir. Teliflerindeki pek çok malzemeyi bazan şifahî olarak doğrudan İsfahânî'den, bazan onun râvilerinden, bazan da *el-Eğânî*'den almıştır. Başta Mütenebbî olmak üzere

dönemindeki pek çok şairle karşılaşmış, onlardan şiir dinlemiş, şair Serî er-Reffâ'nın râvileri arasında yer almıştır.

**Eserleri.** Tenûhî, her sıkıntıdan sonra bir ferahlığın geleceği ilkesini esas alıp eserlerinde sıkıntılardan kurtulmanın ve rahat bir hayat yaşamının yollarını araştırmış, bu çerçevede aşağıdaki ilk üç eserinde kendisinden önce bazı edebiyatçıların başlattığı bir akımı sürdürerek sıkıntılardan kurtulma ve mutlu olma yollarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu eserlerde toplumun her kesiminden insanlar konu edilmiş, dönemine ait meslekler, sosyal durum, iskân vb. konularda zengin bilgiler aktarılmıştır (*El<sup>2</sup>* [İng.], X, 193). **1. el-Ferec ba'de's-şidde.** Bir hikâyeler koleksiyonunu oluşturan üç kitabının en meşhurdur ve adı geçen edebî akımın en özgün eseri kabul edilmektedir. Tenûhî kendisinden önceki müelliflerden Medâinî, İbn Ebû'd-Dünyâ ve Ebû'l-Hüseyn Ömer b. Muhammed el-Ezdi'nin aynı adı taşıyan, hemen hemen aynı konuya ve içeriğe sahip kitaplarından yararlanmıştı. Fakat Tenûhî, Medâinî ve İbn Ebû'd-Dünyâ'nın eserlerini eksiklik ve yetersizlikleri, Ömer el-Ezdi'nin kitabını ise Medâinî'den fazla alıntı yapılması, aktarılan bilgilerin eserin amacına uygun düşmemesi ve yeteri kadar beyit kaydedilmesi yönlerinden eleştirmiştir. Bu arada İbn Ebû'd-Dünyâ ile Ömer el-Ezdi'nin kendilerinden önceki Medâinî'nin eserini hiç anmamış olmalarına dikkat çekmektedir (*el-Ferec*, I, 7). Tenûhî'nin eserini diğerlerinden daha özgün kılan husus müellifin yazılı kaynaklarla yetinmeyip sözlü rivayetlerden de yararlanmasıdır. Bunun yanında bazı kişiler, *el-Ferec ba'de's-şidde*'nin nüshaları arasında görülen önemli farklılıklardan yola çıkarak kitabın oluşmasında Tenûhî'nin rolüne ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini söylemektedir. Eser, en ümitsiz durumlarda bile Allah'a olan güven ve inancın korunmasının önemi bağlamında muhteva ve şekil bakımından farklı hikâye ve rivayetlerden teşekkül edip sıkıntı çeşitleri, ilâhî yardımın geliş biçimleri, sultanı sakinleştirme, özlü söz ve öğütlerle onu merhamete davet etme gibi on dört bölüm halinde kaleme alınmıştır (*a.g.e.*, I, 9, 27, 69). Kitapta nakledilen hikâyelerden bazıları müellifin babasına ve hocalarına ait olsa da kendi başından geçen olaylara da oldukça fazla yer verilmiştir. Tenûhî'nin şifahî kaynakları arasında dönemin kadıları ve kâtipleri de yer alır. Bu arada gerek alıntı yaptığı kitapları gerek şifahî rivayette bulunduğu kişileri ismen belirtmekte titiz davranmıştır (M.

Hasan Abdullah, XIV/2 [1983], s. 379). Eser ayrıca atasözleri, fıkralar ve şarkılarla zenginleştirilmiştir. İbn Ebû'd-Dünyâ'nın aynı konudaki eserinin dil ve üslup açısından ağır olduğu kabul edilirken Tenûhî'ye ait eserin daha rahat ve sade bir üslup taşıdığı görülmektedir. Tenûhî'nin okuyuculara hoş vakit geçirtmek amacıyla yazdığı eser kısa zamanda edebiyat meclislerinde rağbet görmüş, birçok defa istinsah edilmiş, İran, Türk ve yahudi edebiyatında önemli rol oynamıştır. Eserin, İzzeddin Mes'ûd b. Mevdûd ez-Zengî'ye (1162-1175) ithaf edilmek üzere Hüseyin b. Es'ad-ı Dihistânî tarafından Farsça'ya yapılan bir çevirisi bulunmaktadır (Bombay 1859). Kitabın bilinen ilk Türkçe tercümesi Kadir (?) b. Muhammed'e aittir (*Â*, XII/1, s. 167). Arapça ilk baskısı Muhammed ez-Zehrî el-Gamrâvî'nin tashihiyle yapılmış (Kahire 1321-1322), daha sonra Bombay (1329/1911, 1919) ve Kahire'de (1357, 1375) tekrar basılmıştır. Eser Abbûd eş-Şâlecî tarafından konu, şahıs, yer, kitap adları vb. indeksler eklenerek beş cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1971-1973, 1975). Mustafa Koç kitabın Türkçe çevirisi üzerinde doktora tezi hazırlamış (1999, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), başka dillere de çevrilen eserle ilgili birçok çalışma yapılmıştır (*El<sup>2</sup>* [İng.], X, 192-193). **2. Nişvârü'l-muḥâḍara ve aḥbârü'l-müzâkare.** Genellikle üst sınıf devlet adamlarının mücadelelerine dair hikâyeleri içeren ve on bir kitap halinde planlanan eseri Tenûhî kadılıkta azledilip (359/970) Bağdat'a döndüğünde yazmaya başlamış, ancak 380 (990) yılında dört bölümünü tamamlayabilmiştir. D. Samuel Margoliouth tarafından neşredilen eser (London-Kahire 1918-1921; Dimaşk 1348/1930) ayrıca *Mecelletü'l-Mecma'îl-İlmîyyi'l-'Arabî bi-Dimaşk*'in çeşitli sayılarında tefrika edilmiş (1930-1942), Abbûd eş-Şâlecî çeşitli indeksler ilâve ederek kitabı sekiz cilt halinde yeniden yayımlamıştır (Beyrut 1971-1973). Selçuklu tarihçisi Garsünnî'ne esere *Kitâbü'r-Rebî'* adıyla bir zeyil yazmıştır. **3. el-Müstecâd min fe'alâti'l-ecvâd.** Câhiz'in cimrilikleleriyle tanınmış kişileri konu edindiği *Kitâbü'l-Buḥalâ'*sından sonra kaleme alınan eser Araçlar arasında cömertlikleriyle bilinen kişilere dair 190 hikâye içermektedir. Ancak kitabın Tenûhî'ye aidiyeti şüphelidir ve V (XI) yahut VI. (XII.) yüzyılda telif edilen anonim bir eser olması kuvvetle muhtemeldir. Abdülazîz el-Meymenî (Stuttgart 1939; Dimaşk 1365) ve Muhammed Kürd Ali (Dimaşk 1946, 1970) tarafından neşredilmiştir. **4. 'Unvânü'l-ḥikme.** Yay-

gın atasözleriyle vecizeleri içeren bir eser olup sözleri söyleyenlerin sosyal statülerine göre düzenlenmiştir. Bunların büyük bir kısmının söyleyeni belirtilmekle birlikte anonim olarak zikredilenler de vardır (bk. *El<sup>2</sup>* [İng.], X, 193). **5. Dîvân.** Bazı kaynaklarda, günümüze ulaşmayan divanda İbn Düreyd'in *el-Makşûre*'sine nazîre şeklinde nazmedilen bir maksûresinin bulunduğu, müellifin kendisi hakkında birçok şiir yazdığından, ayrıca Mısır'a gidişi ve istemeyerek Mısır'dan ayrılışıyla ilgili çeşitli şiirlerinden söz edilmektedir. Bununla birlikte oğluna ait divanın daha hacimli olduğu belirtilmektedir (Ebû Mansûr es-Seâlibî, II, 346). Ebû Ali et-Tenûhî ve eserleri üzerinde ihtisar, neşir, tercüme ve araştırmalar şeklinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ali et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-şidde* (nşr. Abbûd eş-Şâlecî), Beyrut 1975, neşredenin girişi, I, 29-49; a.mlf., *Nişvârü'l-muḥâḍara* (nşr. Abbûd eş-Şâlecî), Kahire 1391/1971, neşredenin girişi, I, 17-32; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem* (nşr. Ebû'l-Kâsım İmâmî), Tahran 1379, I, 345; Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1375/1956, II, 336-347; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 155-156; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIV, 110-124, 165; XV, 56; XVII, 92; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 159-162; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi ṭabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 75-76; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1252-1253; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 112-113; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 252; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 187-195; M. Hasan Abdullah, "Kitâbü'l-Ferec ba'de's-şidde", *'Âlemü'l-fikr*, XIV/2, Küveyt 1983, s. 359-414; J. Bray, "Practical Mu'tazilism: the Case of Al-Tanûkhi", *Orientalia-Loveniensia Analecta: 'Abbasid Studies* (ed. J. E. Montgomery), Leuven 2004, s. 111-126; R. Paret, "Tenûhî", *Â*, XII/1, s. 167; H. Fährndrich, "al-Tanûkhi", *El<sup>2</sup>* (İng.), X, 192-193; İbrahim Hatiboğlu, "İbn Ebû'd-Dünyâ", *DİA*, XIX, 458.



SONER GÜNDÜZÖZ

#### TENVİN

(التنوين)

#### Genelde

nekre isimlerin sonuna gelen iki üstün, iki esre ve iki ötre için kullanılan terim (bk. NÜN).

#### TENVİRÜ'İ-HAVÂLİK

(تنوير الحوالمك)

Mâlik b. Enes'in *el-Muvaṭṭa'* adlı hadis kitabına Süyûtî (ö. 911/1505) tarafından yazılan şerh

(bk. el-MUVATTA'; SÜYÛTÎ).